

KERTINĖ
PARAŠTĖKalbų ir kultūrų likimas
besivienijančioje Europoje

Lietuvių kalba ir kultūra pergyveno jas ištrinti norėjusią imperiją. Bet kas jų laukia besivienijančioje ir vienodėjančioje Europoje? Šį klausimą dabar gyvai diskutuoja Europos intelektualai.

Paryžiaus dienraštis *Le Figaro* neseniai paklausė Europos rašytojų, ar jie mano, kad Europos vienijimasis sudaro pavojų kultūrinėms tapatybėms, ir kaip jie patartų Europos Bendruomenei laikytis kultūros atžvilgiu? Rašytojų buvo prašoma atsakyti, ar Bendruomenė pamiršo kultūrą ir ar besivienijama Europa gali sužaloti tautines kultūras?

Vokiečių rašytojas Peter Schneider atsakė, kad Europos Bendruomenė tegalvoja apie ekonomiją ir nesirūpina kultūra. Tai, jo manymu, pavojinga, nes ir ekonomija negali klestėti be tvirtų kultūrinių pamatų bei atidumo kalboms. Schneider ragino plėsti knygų vertimo programą ir paremti tautinių mažumų kalbas. Jis perspėjo, kad jei „išsipūtusi Briuselio biurokratija“ ims viską reguliuoti, ji suparalizuos visą kūrybingumą – naujosios Europos sėkmė pareina nuo paskirų valstybių sustiprinimo. Europa reikės taip suorganizuoti, jog jos ribotoje erdvėje galėtų egzistuoti gausios skirtingos kultūros. Tame glūdi Europos unikalumas.

Panašiai kalbėjo ir italų autorius Pietro Citati. Jo žodžiais, „Europa turi tapti viena didele šalis. Bet aš taip pat abso-
liučiai, fanatiškai pasisakau už skirtumus tarp kultūrų... Aš liksiu Europos pilietis, prisirišęs prie numylėto italų kalbos kalėjimo“.

Belgų rašytojui Pierre Mertens regionalinių kultūrų idėja atrodo „veidmainiška ir absurdiška“: šalinant sienas, kultūra turėtų plačiau cirkuliuoti. Tačiau jis žiūri pavojų, kad kultūra gali būti pasmerkta susiskaldyti į atskirus regionus. Finansų stoka pakenks mažesnių šalių kultūroms. Todėl Mertens siūlo įsteigti kompetentingą europinę instituciją su aiškiai nubraižtais tikslais ir pakankamu biudžetu, kuriuo ypač pasinaudotų mažosios šalys.

Anglų rašytojas Julian Barnes nori, kad politikai kuo mažiau kištųsi į literatūrą. Be abejo, menininkai mėgsta būti giliai ir gerai apmokami, bet „kultūrinė stagnacija ir korupcija Rytų Europoje“ turėtų paskatinti visus menininkus rimtai pagalvoti apie pavojus, kurie iškyla, kai politiniai ir kultūriniai pasauliai per daug suartėja.

Barnes'o nuomone, Europos vienijimasis turės dvi prieštaraujančias pasekmes: ji taps vienos (Disney-Big Mac veiksnys) ir drauge individualistiškesnė. Nors anglų užkariautų, skotų, airių ir valų individualizmas ir kultūrinis separatizmas

yra giliai įsišaknijęs; pats Barnes labiau jaučiasi kaip svetimšalis Edinburge mieste, Skotijoje, negu Paryžiuje. Tačiau Europoje kitas dalykas – ne užkariavimas, o noras suartinti įvairias kultūras. Todėl Barnes tebėra optimistiškas: kaip kiekvienas menininkas gerai žino, kad ir koks bebūtų visuomeninis meno kontekstas, menas prasideda menininko individualybeje.

Sia tema Prancūzijos dienraščio *Le Monde* skiltyse pasisakė ir semiotikas bei romanistas italas Umberto Eco. Jis priminė, kad dar prieš dvidešimt metų buvo manoma, kad Europai užteks keturių ar penkių pagrindinių kalbų. Tačiau po sovietinės imperijos subyrėjimo matome, kaip ėmė dauginis regioninės kalbos: buvusioje Jugoslavijoje, buvusioje Sovietų Sąjungoje ir kitur. O tai savo ruožtu sustiprins mažumų – baskų, katalanų, bretonų – kalbas Vakarų Europoje.

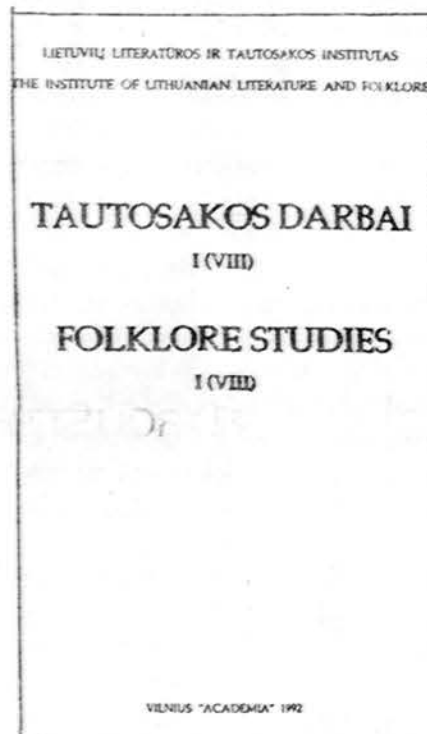
Gal ir naudinga nuspresti, kokia bus Europos bendra kalba, sako šis italų autorius, bet svarbioji Europos problema yra: kaip pasiekti vienybę, einant „poliglottizmo“ – daugiakalbystės keliu. Gyvosios Europos kalbos sugeba nuolat atsinaujinti, ir jas numarinti tegalėtų pasaulinė katastrofa, kuri visiškai sunaikintų Europos kraštus – tvirtina Umberto Eco.

kž

Atgaivintas „Tautosakos darbų“ metraštis

DR. JONAS BALYS

Nepriklausomoje Lietuvoje 1935 metais atskiru įstatymu krašto vyriausybės buvo įsteigtas Lietuvių tautosakos archyvas, kuris buvo tiesioginėje Švietimo ministerijos žinioje. Kai buvo įsteigtas savarankiškas, nuo universiteto Kaune nepriklausomas, Lituanistikos institutas 1939 metais, tai Tautosakos archyvas sudarė to instituto vieną skyrį, kuris 1940 metais buvo įjungtas į Lietuvos mokslų akademiją. To archyvo arba skyriaus vedėjas nuo 1935 iki 1944 metų buvo dr. Jonas Balys.

Jau 1935 metų data Archyvas išleido pirmą tomą stambaus metraščio *Tautosakos darbai*, kuriame buvo paskelbta nemažai straipsnių ir studijų lietuvių ir anglų kalbomis. Iki 1940 metų arba pirmosios sovietinės okupacijos išėjo septyni metraščių tomai, kuriuos suredavo dr. Jonas Balys. Vokiečių okupacijos

metu nieko negalima buvo išleisti, nes negautas vokiečių okupacinės valdžios leidimas. Kai artėjo frontas ir antroji sovietinė okupacija, 1944 metų liepos 5 dieną dr. Jonas Balys nutarė pasitraukti į Vakarus ir įstaigos raktus perdavė Zenonui Slaviūnui, nutarusiam pasilikti Lietuvoje.

Ir štai dabar, po maždaug 55 metų, Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas Vilniuje 1992 metais išleido kuklų, 259 puslapių, tomelį, pavadindamas jį senu vardu ir tęsdamas seną numeraciją: *Tautosakos darbai I (VIII)*. Jame randame 23 straipsnius, parengtus 18 autorių. Tai teoretiniai straipsniai apie įvairias tautosakos rūšis ir rinkinėlį iš naujųjų laikų. Leidinio vyriausias redaktorius – Leonardas Sauka, dabartinis Tautosakos sektoriaus vadovas.

Idomus yra istorinis Bronės Kazlauskienės straipsnis „Iš tautosakos skyrius veiklos pokario laikotarpio“ (pp. 98-108). Anksčiau Tautosakos archyvas priklausė Etnologijos institutui, tada jis tapo priskirtas Istorijos institutui. Zenonas Slaviūnas neilgai buvo skyriaus vedėju (1945-1947), jį pakeitė nauji direktoriai: Feliksas Bugailiškis ir netrukus Povilas Pakarklis (iki 1948 metų). Iš pradžių buvo palikti senieji Archyvo tarnautojai: Zenonas Slaviūnas, J. Čiurlionytė, J. Jurga. Netrukus atėjo dirbti tik ką baigę lituanistikos studijas Bronė Kazlauskienė, A. Jonynas, V. Vymerytė ir kiti. Imta kataloguoti liaudies dainas, pasakas ir tvarkyti liaudies tikėjimų medžiagos kartoteką (ta medžiaga vėliau buvo perduota Etnografijos skyriui).

Buvo bandyta atgaivinti tautosakos rinkimą. Tas darbas sunkiai vyko. Įstaigos kvietimus ir paraginimus paprastai nebūdavo sulaukiama atsiliepiamų. Daugelis buvusių rinkėjų buvo pasitraukę į Vakarus, kiti buvo ištremti į Sibirą (ypač mokytojai) arba perėję dirbti iš mokyklų į kitas įstaigas. Žmonės kratėsi tautosakos rinkėjų, nepasitikėjo nepažįstamais žmonėmis, laikė juos šnipais [...] Pokario sąlygomis, kai visi gyveno nuolatinėje baimėje ir nežinioje, nerūpėjo kultūrinis darbas, tautosakos rinkimas [...] Be to, nebuvo ant ko rašyti – labai trūko popieriaus...“ (p. 100).

Viskas sužlugdo, kai į institutą atėjo naujas direktorius Juozas Žiugžda (1948-1970). Prityrę istorikai, nesutikdami su direktoriaus istorijos tyrinėjimo ir vertinimo linija, nutraukė ryšius su institutu (A. Janulaitis, I. Jonynas, K. Jablonskis, S. Matulaitis). Tautosakininkai gavo darbų kitose įstaigose: J. Čiurlionytė – Konservatorijoje, Zenonas Slaviūnas – Pedagoginiame institute. Skyriui vadovauti buvo paskirtas J. Aidulis, tautosakos rinkėjas dėl honoraro, bet menko išsilavinimo.

Juozas Žiugžda domėjosi tik revoliucine tautosaka ir džiaugsminga „tarybine tautosaka“, kuri parodytu žmonių džiaugsmu dėl laimingo naujojo gyvenimo. Tačiau liaudies tokios tautosakos

Lietuvių tautosakos mokslininkas dr. Jonas Balys 1950-ųjų dešimtmėčiu College Park, Maryland. Dr. Jonas Balys yra daugelio tautosakos veikalų, rinkinių ir studijų autorius bei leidėjas. Dabar Nepriklausomoje Lietuvoje atgaivinto „Tautosakos darbų“ metraščio jis buvo pirmasis redaktorius, nuo 1935 iki 1944 metų būdamas Lietuvių tautosakos archyvo vedėju.

ALDA nuotrauka

nekūrė. Kūrė satyriškas dainas ir posakius apie naująjį gyvenimą: pavyzdžiui, „verkia ožka ir višta, prie kolūkio prižiūsta“. Paskelbus, kad „tarybine tautosaka“ gali kurti visa visuomenė, atsirado savanorių, kūrusių pseudotautosaką. Buvo aišku, kad tai ne liaudies kūryba, bet profesionalų poetų ir pusinteligentių produktas. Vilniaus Pedagoginio instituto mokiniai buvo verčiami gaminti tokią „tarybinę tautosaką“, kad gautų užskaitas. Ir jie tai darė kolektyviškai, vieni nuo

kitų nusirašinėdavo, pakeisdami kelis žodžius, duodami išgalvotą metriką. „Nei tada, nei vėliau neteko užrašyti tikrai dainuojamų, paplitusių tarybinių dainų, teigiama vaizduojančių naująjį gyvenimą“ (p. 106).

Atsimenu 1940 metų rudenį, kai buvo ruošiasi švesti spalio revoliucijos sukaktuvės, paskambino man iš Tiesos redakcijos ir prašė duoti revoliucinės tautosakos. Aš atsakiau, kad mūsų liaudis dar nespėjo tokios sukurti. Yra dainų apie 1905 metų revo-

liuciją. Prašė ir jų atsiųsti. Nusiuočiau, bet nė vienos dainos neįdėjau, nes jose buvo peikiamas caras ir jo „činovnikai“. Juk viskas yra gerai, ką daro rusai, todėl nepatiko.

Juozas Žiugžda rado išeitį, priskyrė nemažai rusų ir tautosakos-etnografijos skyriaus vedėją paskyrė rusų Z. Kutorgą, visai lietuviškai nesuprantančią. Tautosakos grupė merdėjo. Nuolat buvo atleidžiami „savo pačių prašymu“ prityrę darbuotojai: J. Čiurlionytė, Zenonas Slaviūnas, J. Aidulis, J. Jurga, Bronė Kazlauskienė ir kiti. J. Jurga pasiskundė teismui, kuris priverė institutą grąžinti jį darbą Jurga, kurį aš buvau priėmęs į darbą dar Kaune. Kutorga nenusileido ir, pasikvietusi į talką profsąjungą, išgijo Jurgą iš darbo (jis klausėsis užsienio radijo).

Perorganizuojant institutą, tautosaka 1952 metais buvo perkelta iš istorijos į Lietuvių kalbos ir literatūros institutą, kaip vienas jo sektorių. Į jį perėjo dirbti M. Vymerytė ir B. Uginčius. Vėliau, baigė aspirantūrą, atėjo dirbti Ambraziejus Jonynas ir Kazys Grigas (patariu tyrinėtojas). Sektoriui vadovauti paskirtas Antanas Mockus, o vėliau Ambraziejus Jonynas (nuo 1958 metų; išdirbęs, berods, 28 metus iki pensijos). Prasidėjo rimtas darbas, kurį parėmė Instituto direktorius Kostas Korsakas. Čia Bronės Kazlauskienės straipsnis nutrūksta, ir reikia tikėtis, kad bus tęsiamas kitame tome. Šiuo metu skyriaus vedėjas yra Leonardas Sauka ir yra daug naujų bendradarbių: Kostas Aleksynas, Bronė Kerbelytė ir kiti.

Iš teoretinių straipsnių šiame *Tautosakos darbų* tome paminėtini Leonardo Saukos „Tautosakos darbo barai po sunkių okupacijos dešimtmečių“ (pp. 9-16), Nijolės Laarinkienės „Tautosakos vaidmuo, ugdant tautos dvasingumą“ (pp. 17-23), Pranės Jokimaitienės „Lietuva liaudies dainose“ (pp. 24-32), Bronės Kazlauskienės „Iš tautosakos skyriaus veiklos pokario laikotarpio“ (pp. 98-108), V. Misevičienės „Kalendorinių švenčių apeiginė tautosaka ir šiuolaikinės aktualios“ (pp. 162-167), Bronės Kerbelytės „Liaudies pasakos – žmogaus mąstymo ir kalbos lavintojos“ (pp. 168-173), Norberto Vėliaus „Profesionalusis menas ir mitologija“ (pp. 174-180), kuriame nagrinėjami laiko ir erdvės ciklai Kristijono Donelaičio kūryboje, Petro Repšio freskose Vilniaus universitete ir H. Sablevičiaus filme „Imu jūsų duoną“.

Iš tautosakos rinkinių ir retenybių pažymėtini yra: Kosto Aleksyno „Rezistencijos dainos“ (pp. 33-97 – iš viso 55, daugelis su gaidomis, kurias parengė Živilė Ramoškaitė), Kosto Aleksyno „Tarybinės tautosakos“ paieškos 1945-1947 metais“ (pp. 109-120 – tai jau anksčiau minėtų falsifikacijų gamyba), A. Rekašiaus „Šiuolaikiniai anekdotai, jų tradiciškumas ir variantiškumas“ (pp. 138-143), kurį papildė R. Buivydaite „Iš politinių anekdotų“ (pp. 144-161 – iš viso 46 pavyzdžiai), Kazio Grigo du straipsniai – „Frazologijos rinkimo aktualijos“ (pp. 181-192) ir „Rinkime tradicinius posakius“ (pp. 191-196),

(Nukelta i 4 psl.)

Ramunė Veliuviene. „Perkūnas ir velnias“. (Ilustracija knygai „Sužeistas vejas – lietuvių liaudies mitologinės sakmės“, Vilnius: Vyturys, 1987.)

Ramunė Veliuviene. „Velnias ir mergina pirtį“. (Ilustracija knygai „Sužeistas vejas – lietuvių liaudies mitologinės sakmės“, Vilnius: Vyturys, 1987.)

Ar mikrobangos kenkia žmogui?

VIKTORAS JAUTOKAS

Pastaruoju metu spaudoje, o ypač techninėje, vyko ir vyksta diskusijos apie mikrobangų veikimą į biologinį kūną. Iš pradžių buvo diskutuota tik mikrobangos, bet vėliau nagrinėtas visas elektromagnetinių bangų spektras. Šis reikalas tapo dar opesniu, atsiradus rinkoje aukšto dažnumo rankinių radijų siųstuvams, kurie ypač paplito policijos tranyboje. Naudojant rankinių radijų siųstuvus, antena esti vos keli centimetrai nuo žmogaus galvos. Reikia pažymėti, kad radijo siųstuvų energija būna stipriausia arti antenos, kur galva sugeria į save didžiausią radiacijos kiekį. Bet dar ne viskas – kaip žinome, vėliausioji technologija žmones apipylė rankiniais telefonais (celular phones), kurie yra patekę net į teismus. Buvo atsitikimas, kad viena moteris kalbėjo labai daug ir dažnai tokiu telefonu. Dėl šios priežasties susirgusi smegenų vėžiu, todėl jos vyras, jai mirus, patraukė telefonų gamintojus į teismą. Tuojau pat atsirado ir daugiau žmonių, kurie apkalto dėl šios pačios priežasties telefonų bendroves. Atsižvelgiant į tai, šiame straipsnyje pateiksiu keletą pavyzdinių tyrimų.

Kas tos bangos? Kaip atsirado, kaip toliau vystėsi?

Prieš penkerius metus suėjo šimtas metų nuo radijo bangų išradimo. Vokiečių fizikas Heinrich Hertz 1888 metais savo tyrimų laboratorijoje pirmą kartą persiuntė oru radijo bangas nuo vieno iki kito laboratorijos galo. Šiuo būdu patvirtino skoto fiziko James Maxwello ankstyvesniąją teoriją, kad elektros pagalba galima sukelti elektromagnetines bangas, siunčiant jas per erdvę. Kaip žinome, dabar fiziko Hertz'o garbei radijo bangų dažnuma vadiname ne ciklais, bet „hertais“ per sekundę.

Vienas iš pirmųjų, pasinaudojęs šiuo išradimu, buvo italų fizikas Guglielmo Marconi, dabar vadinamas radijo tėvu. Jau 1899 metais įsteigė radijų bendrovę Anglijoje (mat italų valdžia buvo

atmetusi jo radijo idėją) ir tu pačių metų gale – Amerikoje, o 1901 metais persiuntė telegrafu raidę „S“ per Atlantą.

Pirmoji komercinė radijo stotis pradėjo veikti 1921 metais Amerikoje, o Lietuvoje – 1927 metais. Pirmosios radijo stotys naudojo žemo dažnumo bangas, nes tada techniškai nebuvo galima išgauti aukšto dažnumo bangų. Šianien, pagal tarptautinį susitarimą, visa elektromagnetinė radiacija paskirta įvairiems tikslams ir kartu suskirstyta pagal dažnumą į tam tikras skales.

Čia noriu pabrėžti, kad x-ray, t.y. rentgeno spinduliai, ir mikrobangos arba radijo bangos veikia mūsų kūną skirtingai, nors tarp jų yra panašumo. Rentgeno spinduliai yra jonizuojantys spinduliai, nes jie esti labai aukšto dažnumo, turi daug energijos, o radijo bangos yra šiluminės, neturi tiek daug energijos – jos tik šildo, todėl mikrobangų krosnelėje (microwave oven) labai greitai iššepamas ar sušildomas maistas. Šis procesas vyksta taip: radijo bangos sukelia molekulių virpėjimą, kuris sukelia šilumą ir taip sušildo bei iškepa maistą.

Iki Antrojo pasaulinio karo niekas nekreipė dėmesio į radijo bangas, ar jos žalingos, ar ne, nes tada nebuvo tiek daug radijo stočių. Per karą, išvystius radarą ir jo panaudojimą karo reikams, o ypač karo laivynui, buvo susirūpinę, ar radaro mikrobangos nekenkia žmonėms. Tada mokslininkai ir inžinieriai nustatė, kad mikrobangos nekenksmingos. Karui pasibaigus, radaras be jokio klausimo buvo tuojau pritaikytas civiliniams reikams.

Pirmas žalingas mikrobangų poveikis – kataraktos susiformavimas šunų akyse buvo paskelbtas 1948 metais Mayo klinikos mokslininkų. Maždaug tuo pačiu metu Sovietų mokslininkai paskelbė, kad darbininkai, dirbą mikrobangų srityje, emė kentėti galvos skaudėjimus bei protinius negalavimus. Amerikietis John McLaughlin, Hughes Aircraft bendrovės inžinierius, iki 1953 metų surinko daug duomenų, susijusių su

Rimas VisGirda

„Nubbin head“, 1989
Keramiką, 40" aukščio x 20" x 10"

Iš parodos „Laisvės šventė – baltai dailininkai iš Illinois“, vykstančios Balzeko Lietuvių kultūros muziejuje, Čikagoje, iki šių metų balandžio 24 dienos.

radaro darbininkų susirgimais. Visa tai pateikė JAV Gynybos departamentui. Po ilgų svarstymų pasiekta vieninga nuomonė, kad mikrobangos žalingos, kai per daug jomis įkaitinami kūno audiniai.

Siekiant nustatyti nuolatinį standartą, 1956 metais JAV karinės pajėgos pradėjo nuoseklius tyrimus. Tų tyrimų neužbaigė, todėl galutinį standartą nustatė atliko American Standards institutas, kuris 1966 metais patvirtino jau anksčiau priimtą saugų mikrobangų kiekį – dešimt milijutų per kvadratinį centimetrą. Tolimesnių tyrimų rezultatai privėdė prie naujo standarto – vieno milijuto per kvadratinį centimetrą.

Tuo pačiu metu Sovietų mokslininkai, darydami šios rūšies tyrimus, priėjo išvadą, kad net ir mažesnis kiekis, per ilgai veikiantis į kūną, kenksmingas.

Sovietų tyrinėjimai buvo žinomi ir Vakarų mokslininkams, kurie Sovietų tyrimų išvadų nelaiškai patikimomis. Kai amerikiečių mokslininkai aplankė jų tyrinėjimų centrą, rado juos nepritaikytus šiam tikslui.

Nuo 1960 iki 1965 metų tyrimai buvo labai sumažėję. 1965 metais, rusams pradėjus „bombarduoti“ mikrobangomis JAV ambasadą Maskvoje (žinoma, jie tai paneigė), vėl atgijo susidomėjimas ne tik mikrobangomis, bet ir žemesnio dažnumo elektromagnetinėmis bangomis. Šis naujas susidomėjimas įtraukė vis daugiau ir daugiau įvairių sričių mokslininkų bei inžinierių į tyrinėjimų eilę. Specialistai nustatė, kad radijo bangos, nesvarbu, kokio dažnumo, pakelia biologinio kūno temperatūrą. Pasinaudodami tuo, kad radijo bangos pakelia kūno temperatūrą, medikai pradėjo bandymus medicinoje,

sildydami piktybinius kūno auglius radijo bangomis. Giliau žmogaus kūne esą augliai šildomi žemesnio dažnumo radijo bangomis (27 MHz), o arčiau paviršiaus – aukštesnio dažnumo (915 MHz). Taip pat panaudotos radijo bangos ir kaulų gydymui.

Pažiūrėkime, kokie buvo daromi tyrimai, naudojant įvairias radijo bangų skales.

Tyrimai, atlikti Denver, Colorado, parodė, kad iš 344 vaikų, kurie tarp 1950 ir 1970 metų mirė vėžio liga, daugumas gyveno arti aukštą volтажą nešančių vielų. Maryland'o Sveikatos departamentas ištyrė 950 vyrų, mirusių smegenų vėžiu. Didelis jų procentas buvo elektros inžinieriai, elektronikos bei elektros inžinieriai, aukštų įtampų elektros vielų monteriai. Washington'o valstybės departamentas nustatė, kad vyrai, dirbą prie aukšto elektromagnetinio lauko, turi galimybę du su puse karto greičiau susirgti kraujo vėžiu, negu šioje srityje nedirbantys. University of Illinois bandymai parodė, kad bitės, buvusios labai žemo dažnumo elektromagnetinio lauko įtakoje, sulipdė mažesnius korius. 1978-1985 metais JAV aviacija rėmė, o University of Washington Medicinos fakultetas pravėdė tyrimus su mikrobangų įtakoje esančiomis žiurkėmis. Dideliams žiurkių skaičiams išsivystė piktybiniai augliai. Bet staiga aviacija nutraukė finansinę paramą, ir šis darbas turėjo būti sustabdytas. Goteborg universitetas Švedijoje tyrinėjo darbininkus, technikus, inžinierius, dirbančius mikrobangų srityje. Nustatė, kad po dešimt metų daugumas šių žmonių turėjo pažeistas akių dalis. Tada universitetas, panaudodamas mikrobangas, pradėjo naujus tyrinėjimus su žiurkėmis, kur buvo gauti panašūs rezultatai kaip ir su žmonėmis. Ištyrė ir žiurkių nervų sistemą, kur tapigai rasti dideli pasikeitimai. Žinoma, žiurkėms davė didesnę mikrobangų dozę, negu mūsų gauname kasdieninėje aplinkoje (nebūnant arti įvairių radijo stočių). Smegenų elektromagnetinės bangos esti surištos su žemo dažnumo žemės magnetinėmis bangomis. Manoma, kad natūralios žemės magnetinės bangos kontroliuoja visą žmogaus 24 valandų ritmą, veiklumą.

Pirmosios mikrobangų krosnelės, pasirodžiusios rinkoje 1970 metais, išdavė gan didelį kiekį mikrobangų. 1971 metais FDA (Federal Drug Administration) nustatė standartą, kad nauja krosnis negali išduoti daugiau kaip vieną milijutą per kvadratinį centimetrą mikrobangų, o kelerių metų senumo – nedaugiau kaip penkis milijutus per kvadratinį centimetrą. Kiekviena krosnelė privalo turėti du automatinis saugiklius, pavojui esant, išjungiančius elektros srovę. Aplanai, dabartinės krosnelės gana saugios. Reikia saugotis jau panaudotos, o ypač, jei durys iškrypusios, neuždaro aklinai, arba uždarymo juostelės nebeturi elastingumo, pasidariusi kieta. Patartina, naudojant mikrobangų krosneles, nestovėti arti jų, bet pasitraukti bent šešias pėdas tolyn.

Buvo daroma ir daugiau įvairių tyrimų, bet išvados buvo panašios: per trumpas laikas, stoka pinigų (o kur jų netrūksta?). Šios rūšies tyrimams reikia paskirti daug laiko, nes per vienerius ar dvejus metus biologinis kūnas

Lelde Vintė

Allegro, 1991

Allegro, 18" x 24"

Iš parodos „Laisvės šventė – baltai dailininkai iš Illinois“, vykstančios Balzeko Lietuvių kultūros muziejuje, Čikagoje, iki balandžio 24 dienos.

daug nepasikeičia, o ilgesniam laikui reikia daugiau lėšų. Greičiausiai bus taip, kaip su rentgeno spinduliais – tik laikas parodė, kad per didelė rentgeno spindulių dozė yra kenksminga. Betgi visi tyrinėtojai priėjo išvadą, kad elektromagnetinės bangos, ar jos būtų aukšto dažnumo kaip mikrobangos, ar žemo dažnumo, veikia biologinį kūną, o ypač smegenis. Ar veikimas laikinas, ar kaupiasi, pasilikdamas kūne visam, nė vienas mokslininkas neįstengė pasakyti dėl laiko stokos. „Pagyvensime, pamatysime“, sako lietuviai, todėl tik laikas pasakys, ar tos radijo bangos paliks kenksmingus pėdsakus žmogus gyvenime. Laikas nustatė, kad chemikalas DDT, purškamas nuo parazitų, o ypač nuo uodų, kenksmingas. O kiek ilgai užtruks, kol įrodyta, kad cigaretės kenkia žmogaus sveikatai.

DDT purškimas uždraustas, rentgeno spinduliai gaunami tikram reikalui esant, rūkymą galima mesti, o kaip su elektromagnetine radiacija? Nesvarbu, kur mes bebūtume, radiacija visur mes persekioja, pasiekia. Oras aplink mus ją persunktas. Kai kurie mokslininkai šią savybę vadina „elektromagnetine tarša“. Techninė spauda šį reikalą labai karštai diskutuoja. Faktas, kad mes girdime apie oro taršą, kylančią iš mašinų, fabriku, anglių ir kita, bet retai arba visai negirdime, kad oras persunktas radijo bangomis. Kyla klausimas, kaip tą visą panaikinti? Reikėtų uždaryti visas radijo, televizijos stotis, policijos radijų komunikaciją, satelitus, karškus bei aerouostų radarų įrengimus, kompiuterius ir dar daug kitų prietaisų. Tačiau visa tai reikalinga, nes šie dalykai surišti su apsauga, ekonomija, patogumu.

Gal vienintelis būdas, įstengias sumažinti radijo bangų gavimą, būtų pastatyti namus, kurie veikėtų kaip skydas prieš radijo bangas. Tai galima būtų įvykdyti, statant naujus namus. O ką reikėtų daryti su senais namais? Jų pakeitimas daug kainuotų, o apie jų nugriovimą nėra nė kalbos. Ką daryti, esant lauke? Čia apsisąlyti beveik neįmanoma, nebent bevaikščioidami apsisvintumėm geležiniu tinklu arba apsvilkumėm geležiniais šarvais, kaip viduramžių riteriai darydavo.

Jei laikas parodys, kad radijo bangos tikrai žalingos žmogui, tada turės būti kas nors daroma. O gal jau bus per vėlu – nebūs imanoma jokiomis priemonėmis atitaisyti padarytos žalės.

Jolita Kavaliūnaitė

Jūrutė

Ji į mūsų skyrių atėjo, jau prasidėjus mokslo metams. Mes antrojai jau buvome pripratę prie seselės mokytojos nustatytos tvarkos, buvome įsitaisę savo mažuose suoluose, kurie apibrėžė mūsų tvirtovės fizines ir psichines sienas. Ir kai naują mergaitę mokytoja pasodino suole visai prieš mane, išveržė neįprastas vaizdinis elementas į mano pasaulį.

Jos nugarą puosė dvi kasos. Ilgos, beveik liemenį siekiančios, storos kasos. O tų kasų galai, lyg gelės žiedai, didelėm kilpom surištais kaspinais. O tie kaspiniai išausti iš dviejų spalvų siūlų taip, jog viena pusė buvo geltonos, o kita pusė raudonos spalvos. Tų kaspinių dviguba spalva pabrėžė tų kasų vešlumą ir spindėjo vaikystės rojiškos egzistencijos spinduliais.

Išvaizdavo jos mamytė plaunantią tuos plaukus, šukuojantią ir pinančią juos. O paskui, renkančią ir taikančią prie jų karštų lygintuvų rūpestingai išlygintus, vieną už kitą gražesnius kaspinius ir rišančią jais tas kasas.

Ji jos mamytėi palaima, o ne kažkokia baisi bausmė. Jos mamytė ja džiaugiasi, o ne savo žiauriai biologinei paskirčiai auksiojai.

Tai kasos mergaitės, kuri augo savo namuose nepaneigta, neištumdoma, nestumdoma, neniekinama, neišjuokijama, nebarama, nepašiepjama, o apredoma, išpuošijama, išglostoma, išbučiuojama, išgiriama ir išleidžiama.

Ir tikrai ji buvo rojiška mergaitė: gera, miela, graži, gabi, lanksti, darbšti. Ir ta mergaitė tas dvi kaspinuotas kasas, kaip savo vaikystės rojus aureolę, nešiojosi su savimi.

Ir jai beaugant, nesikrovė riebalais rintukai keliuose, neaugo spuogai ant nosies šnervių, neskildavo rankų nagai, kreivai nedugo dantys, nesisuko vis ne į tą pusę plaukai, neprasisėdavo jai kojinių kulniukai, nesurūgdavo jai priešpiečiams atsineštas pienas.

O jos mamytė džiaugė ja džiaugdavosi: „Jūrutė pasakė štai ką, Jūrutė atliko štai kaip, Jūrutė buvo ten ir ten, Jūrutė matė tai ir tai“ – kaip saulės spinduliai šildytė šildė ir šviesė švietė mamytės žodžiai mergaitės dviasią. O Jūrutė juose šilte šilo ir spindėdė spindėjo. Augo mergaitė ir beaugdama vis gerėjo ir mielėjo, gražėjo ir lankstėjo, gabėjo ir darbštėjo.

Saulės spinduliais nudriekte nudriektas buvo jos vaikystės kelias.

Jau visus jos bendraklasius seniai buvo su-tramdžius ir aplamdžiusi, aptemdžiusi ir nuvylusi, apgavusi ir apleidusi mokyklos aplinką, kai Jūrutė susilaukė bausmės. Ir kokia baisi buvo jai ta bausmė.

Seselė vedėja pasikvietė Jūrutę priešais visą skyrių ir pradėjo barti. Ir taip mergaitė barė, kaip niekas niekada nieko nėra baręs. Sienos drebėjo, suolai bildėjo, lenta skilo, kreida trupėjo, rašalas liejosi. Barė ir barė, kolei mūsų visų kraujas gyslose sustingo. Ir už ką?

Mat Jūrutė užsakė mūsų pradžios mokyklą baigiančiom mergaitėms sukneles. Ir tai, atrodo, iš tikrųjų nebūtų buvęs blogas dalykas, bet seselės vedėjos akyse tai buvo labai didelis nusikaltimas.

O buvo taip. Tais metais mes, jau aštuntokai, ruošėmės pradžios mokyklos baigimui. Seselė ve-

Antanas Ulevičius. „Figūra 1“ ir „Figūra 2“. 1993. Keramiką, 23" aukščio. Iš parodos „Dailė '93“, vykusios Čikagoje šių metų Vasario 16-osios šventės proga.

dėja išrinko tam baigimui mums, mergaitėms, baltos medvilnės, su didele meginiais apvesta, apvalia apykakliuke, suknelės pavyzdį. Ta suknelė apėmė Jūrutę ir su pasidžiūjančiu džiaugsmu mums ją rodė.

Archeologas Karolis Mekas (1906-1993)

KESTUTIS ČERKELIŪNAS

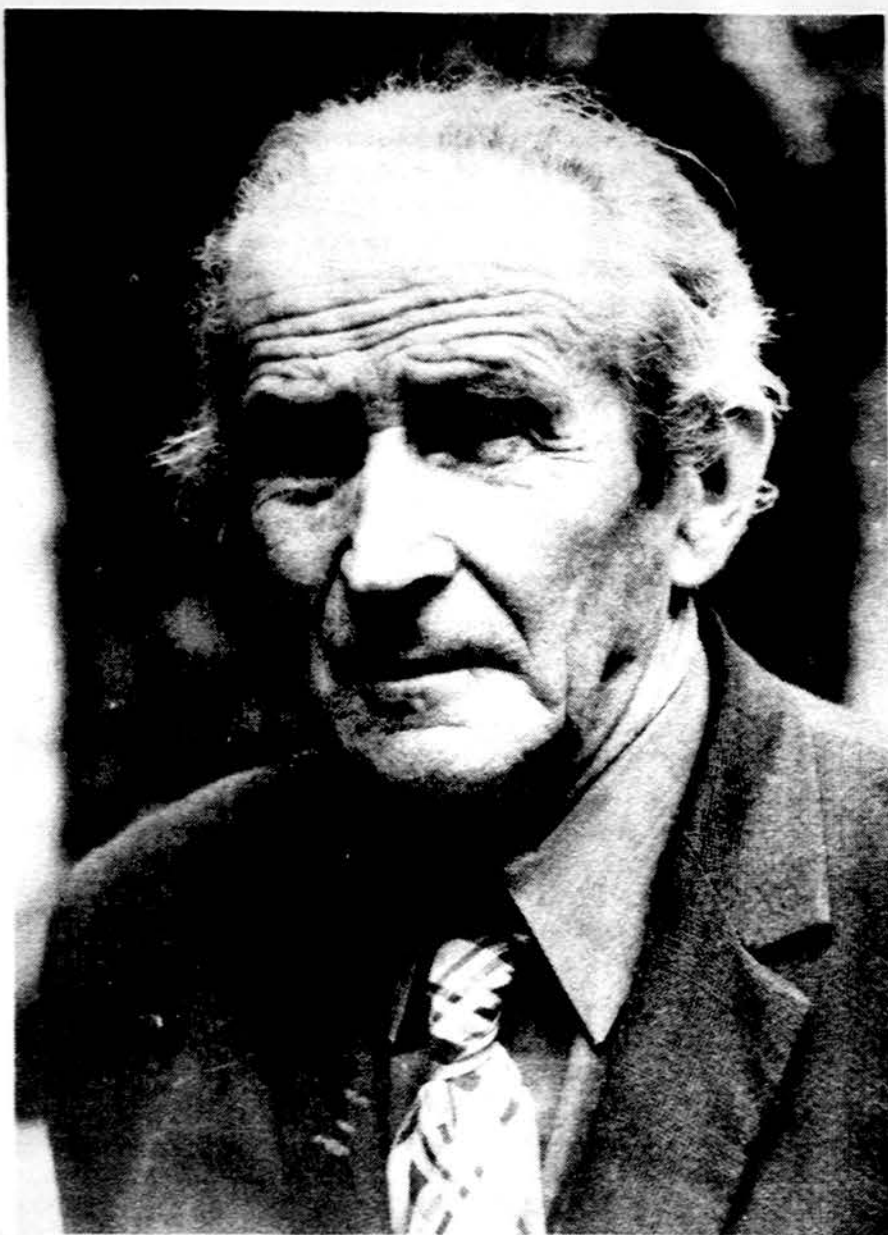
Gedulo kaspinu perrišta žinia iš Lietuvos – 1993 m. sausio 2 d. Kaune mirė Karolis Mekas, archeologas-etnografas, Paminklų konservavimo instituto vyresnysis specialistas, Lietuvos Respublikos nusipelnęs kultūros veikėjas.

Karolis Mekas gimė 1906 m. lapkričio 13 d. Aukštakų kaime, Radviliškio apskrityje. 1926 metais baigęs Kėdainių gimnaziją, įstojo į Kauno universiteto humanitarinį fakultetą studijuoti Lietuvos istoriją. Nuo 1930 metų dirbo Kauno miesto muziejuje konservatoriumi, įsijungė į Kultūros palikimo tyrimo bei apsaugos darbuotę. Dalyvavo ekspedicijose: Apolės piliakalnio ir kapinyno (1930 ir 1931 metais); tyrimams vadovavo profesorius Eduardas Volteris ir 1933 metais įplinties piliakalnio (vadovavo Vladas Nagius-Nagevičius).

1931 metais Mekas mėnesį praktikavosi Rygos istoriniame muziejuje, 1932 metais dalyvavo Švedijos valstybės antikvaro Baltijos šalių archeologams surengtame trijų mėnesių seminare Stockholm'e, kur skaitė pranešimą apie Lietuvos piliakalnių. 1934 metų rudenį Mekas pradėjo studijuoti archeologiją Uppsala universitete, Švedijoje. Po penkerių metų Uppsala ir Stockholm'o universitetuose įgijo palyginamosios archeologijos, šiaurės etnologijos ir slavų kalbų specialybę.

1940 metais jis dirbo Švietimo ministerijoje ir Lietuvos mokslų akademijoje. Švietimo ministerijoje tvarkė kraštotyros muziejų tinklą, rūpinosi dvaruose ir pas privačius asmenis susikaupusių muziejinių vertybių apsauga. Mokslų akademijoje buvo etnografijos sektoriaus vedėjas, pradėjo organizuoti apšviestą sritį – pačios etnografijos medžiagos ir jai tirti duomenų kaupimą. Su bendradarbiais paruošė anketų etnografiniais reikalais, per spaudą ragino visuomenę globoti kultūros paminklus, saugoti senovės darbo įrankius. Beje, tos anketos padėjo paruošti ne vieną disertaciją.

1955 metais Mekas, įsijungęs į naujai įkurtą specialią mokslinę gamybinę dirbtuvę, iki 1964 metų atliko archeologinius tyrimus, susijusius su dirbtuvės vykdomais Kauno, Medininkų,

Karolis Mekas (1906.11.13 – 1993.1.2)

Biržų, Liškiavos, Trakų salos ir pusiasalio, Panemunės pilių ir Klaipėdos senamiesčio konservavimo bei restauravimo darbais. Jo nuopelnas, kad Kauno pilyje buvo aptikti dar prieš pirmosios mūrinės pilies pastatymą buvusios gyvenvietės pėdsakai. Be to, išaiškinta tos pilies pagrindinių itvirtinimų raida. Iš viso Mekas buvo ypač susirūšęs su senuoju Kaunu ir jo pilimi, apie kurią jo studija buvo paskelbta knygoje *Lietuvos pilys* (Lietuvos mokslų akademijos istorijos instituto leidinys, 1971).

Iki 1980 metų Mekas sukaupė duomenų apie Kauno senamiesčio užstatymo išplanavimo kaitą, pirminį senamiesčio reljefą. Tvarkant Rotušės aikštę, surastas ir išsaugotas itin retas aštuonių vaško lydomo krosnių kompleksas. Išaugo Baltijos srityje stambiausias keraminių dirbinių rinkinys (nuo 14-ojo iki 18-ojo amžiaus). Apie atliktus tyrimus kartu su savo kritiškomis pastabomis Mekas rašė periodikoje (žurnaluose *Naujoji Romuva*, *Mokslas ir gyvenimas* ir kt.) Be to,

apie istorinę Kauno praeitį skaitė paskaitas moksleiviams, studentams, architektams, fabriku bei ligoninių auditorijose. Tarp kitko, Mekas mokėjo latvių, lenkų, rusų, švedų, vokiečių kalbas.

Archeologas K. Špikas, prisimindamas velionį, rašo: „Plati ir visapusiška Karolio Meko, kaip mokslinių žinių ir paminklų ap-

saugos įstatymo propaguotojo, visuomeninė veikla auklėja jį supančius, skatina giliau mąstyti, pagrįstai teigti, kultūreiti. Archeologas Karolis Mekas buvo puikus pažangaus mokslininko pavyzdys jauniems. Jis mokėjo mylėti savo specialybę, noriai dalijosi žiniomis, konsultavo, visuomet buvo pasiruošęs padėti“.

„Paminklų konservavimo instituto specialistams, tiriantiems miesto praeitį paminklotvarkos tikslais, buvo gyvybiškai svarbu patikrinti Kauno miesto raidos hipotezių pagrįstumą“.

Špikas iškelia Meko įžvalgumą ir erudiciją, kai iš pradžių beveik neturėdamas istorinių šaltinių, jis sugebėjo nepasiduoti daugumos specialistų klaidingai sugestijai ir surasti teisingą šių problemų sprendimą. Tik Meko dėka buvo iš pagrindų pakeistas klaidingai susiformavęs požiūris į ankstyvąją Kauno istoriją.

Reikia pabrėžti, kad Meko darbas buvo pionieriškas – miestų archeologijos Lietuvoje pradžia. Nesant jokių pavyzdžių, Mekui teko pačiam kurti mokslinę įtakos ir tyrimų bazę, o tai svarbus indėlis į Lietuvos istorijos mokslą, turėjęs įtakos ir kaimynės Gudijos archeologijos raidai.

„Karolio Meko asmenyje Lietuva neteko subtilios vidinės kultūros žmogaus, reiklaus specialisto“, taip baigia savo straipsnį archeologas Špikas (*Voruta*, 1993 nr. 4).

Galima pridurti, kad Karolis Mekas buvo paskutinis iš keturių brolių, persikėlęs į Anapus. 1987 metais Kaune mirė Aleksas, Sibiro tremtinys, o 1991 metais Cape Cod, Massachusetts – Povilas, kurį likimas kitados buvo nubloškęs į karo veiksmus Šiaurės Afrikoje. Ketvirtasis brolis Jonas jaunas mirė Lietuvoje.

Kai prarastą žmogų pakeičia kitas

Dalios Urnevičiūtės „Revanšas“

PETRAS MELNIKAS

Labai retai žmogus pasaulyje gali gyventi vienišas kaip pirštas. Jaunas jis turi tėvus, bent motiną arba tėvą, našlaitis – turi dėdes ar tetas. Našliams – kartais pasi-taiko, kad mirusį brangų asmenį, šį praradus, atstoja atsiradęs kitas geras asmuo; šį praradus,

toks žmogus jaučiasi geriau, priglaudęs kitų vaiką. Kartu negyvenantys ar išsiskyrę neveda, blaškosi, bet kažkaip randa nusi-raminimą, kad ir laikina, kitame žmoguje. Šios įvairios būsenos sutinkamos Dalios Urnevičiūtės romane *Revanšas* (Vilnius: Vaga, 1992), kai viena prarastą artimą žmogų pakeičia kitas, kai „vietoj vieno žmogaus, gali būti kitas“ (p. 143), jei naujasis geras.

Romane susipina trijų kartų veikėjai lietuviai ir latviai prie Rygos bei Vilniuje. Romano herojė – 40 metų poetė Nora Ermitienė, vyro Andželo Ermito skriausta, siekia revanšo – gėrio pergalės prieš blogį. Jos vyras Andželas jai blogas, bet, laimei, ji įsimyli labai gerą latvių žurnalistą Edviną Galdį. Jos netikusį vyrą kurį laiką pakeičia šis kitas, kol įtūžęs Andželas, važiuodamas automobiliu kartu su Nora, savižudiškai atsitrenkia į medį ir abudu žūva. Lieka tik Noros sūnus Joris ir susikrimęs Edvinas.

Noros jaunas sūnus Joris ir jo mergina Austė – tai du nerūpestingi jaunuoliai, beveik „hipiai“. Nė vienas nenori jiems gimusios dukrelės Viltės, nei vienas kito. Bet gamta nemėgsta tuštumos. Tą jų dukrelę sau išprašo, beveik nuperka gerasis Edvinas, netekęs Noros. Priglaudžia ją ir myli, lyg vaikas atstotų jam dabar Norą.

Šis žurnalistas rūpinasi visais, net ruse vertėja, kuriai jis Maskvoj netgi stogą sutaiso. Jis jaučiasi vienišas be Noros, tačiau pats yra tikrai globėjisko būdo. Jau be Noros jis globoja jos sūnų, jo mergytę Viltę, augina ją pas savo motiną Elžbietą. Prigludžia ir išprotėjusią tarnaitę Edvisę, ir senį Vorutą. Tai reto gerumo žmogus.

Edvino motiną Elžbietą latvis

Jonas Strielkūnas

Jonas Strielkūnas

Kur laikas lyg bomba nukrito
Po tėviškės langu,
Raudonom saulėlydžio plytom
Užmūrija dangų.

NE POEZIJOS METAS

O Dieve, kaip mažta poetų!
O Dieve, kaip auga minia!
Kalbovų naujų siluetai –
Trys dešimtys Mozių kalne –

Byloja iš aukšto, – net šurpas
Nubėga per kūną: paklusk!
Matuojasi šmeižtą sukurpes
Poeto šventus sandalus

Ir žengia sandalmedžių rojūn,
Kur vaikščiojo tik pranašai.
Nuo aukuro aukšto garuoja
Raudoni sandalo dažai.

Ir leidžiasi saulė raudona
Į pragaro juodo nasrus.
Ir nyksta poezijos duona,
Kurios mums išalkusiems trūks.

TAUTOSAKA

Ten šonas šalo, šonas šilo.
Ten žiurkės lakstė ant lubų.
Ten buvo naktys juodo milo
Su snaigėmis ant atlapų.

Ir kai jos eidavo į er kiemą
Su žibintu sutemoje,
Mačiau iš tikro jauti šėmą
Ir kūtėje, ir danguje.

Tačiau tautosaka pavirto
Tie gyvuliai ir tie daiktai.
Ir žmonės šaipos kaip iš girtos,
Kada aš primenu jiems tai.

VARDAŽOLĖ

Jau niekas nebeatželia
Išdegintuos laukuos.
Tik tu likai, jonažole,
Lyg atminimas koks

Šalies, kur gandrai stypčiojo
Ant beržo išdidus,
Kur prietamsėj bažnyčioje
Mes gavome vardus.

Jau nebėra to ažuolo,
To namo, kur gimiau.
Tik tu likai, jonažole,
Kad būtų man ramiau.

Gyvenimas apšvitintas
Kraujuoja jau seniai.
Ir kai pašauks trimitas tas,
Išsisiu paklusniai,

Kur nieks šviesos nebežeria.
Šventiems nei prakeiktiems.
Bet liksi tu, vardažole,
Ir vardas liks – kitiems.

Tai kas man davė šali pilką
Su horizontu nebyliu?
Tai kas paleido tartum vilką
Klajot po pelkių mėnulių?

Kodėl čia būdavo man gera,
Kai ši bei tą suvokt ėmiau,
Įkniubt į aštrų eglio kerą
Ir staugt iš laimės, kad gimiau?

Kodėl gi viskas maišės, griuvo
Tarp akmenų ir debesų?
Kodėl atrodo, kad nebuvo
To, kas čia buvo iš tiesų?

Tik dekoracija. Tik fonas.
Orkestro tylinti duobė.
Tik lyjant verkia šventas Jonas
Koplytstulpų, kurio nebėr.

ISTORIJOS NUOTRUPA

Kas ten pro krūpsinčius beržus,
Pro nuogastingas pušis
Atleikia tartumai keršas
Liepos audros debesį?

Joja juodi kazokėliai,
Traukia jie pistaličius:
Slėpkite, raštininkėliai,
Prieverzotus raštus!

Kaip gelia tas vėjas, kaip gelia
Viduržiemio meta,
Kai saulė šešėlį ant kelio
Lyg užmuštą meta.

Kaip žeidžia tas ledas, kaip žeidžia –
Lyg stiklas, lyg peilis,
Kurs kraują iš gyslų paleidžia.
Ir žino tik eilės:

Karolis sutiko, viešėdamas Lietuvoje. Elžbieta – į Sibirą išvežtų tėvų dukterė, prisiglaudusi svetimajam šeimai su savo jaunesne sesute Gene. Karoliui patiko Elžbieta, jis vedė ją ir kartu su Gene atsivežė gyventi netoli Rygos.

Kai Karolis mirė, Elžbieta liko bent jos gerasis sūnus Edvinas ir jo priglaustieji, iš pradžių Nora, vėliau Viltė, protinė palieglė Edvisė ir senis Voruta. Pas Elžbietą – visi.

Iš šių visų veikėjų romane palaidu gyvenimu išsiskiria Andželas (Andrius Ermitas), gamyklos vicedirektorius, negyvenąs kartu su Nora. Bet jis nei skyrėsi, nei vėl vedė. Gyveno palaidai tai su Elvija, tai su stenografe ir kitom, ir vis važinėjo. Jis paskyrė bent ketvirtadalį savo sutaupų sūnui Joriui, bet pats tragiškai žūva kartu su Nora iš keisto pykčio, lyg pavydėdamas laimės Norai. Knygos gale Edvinas galvoja: „Ko jis reikalavo iš

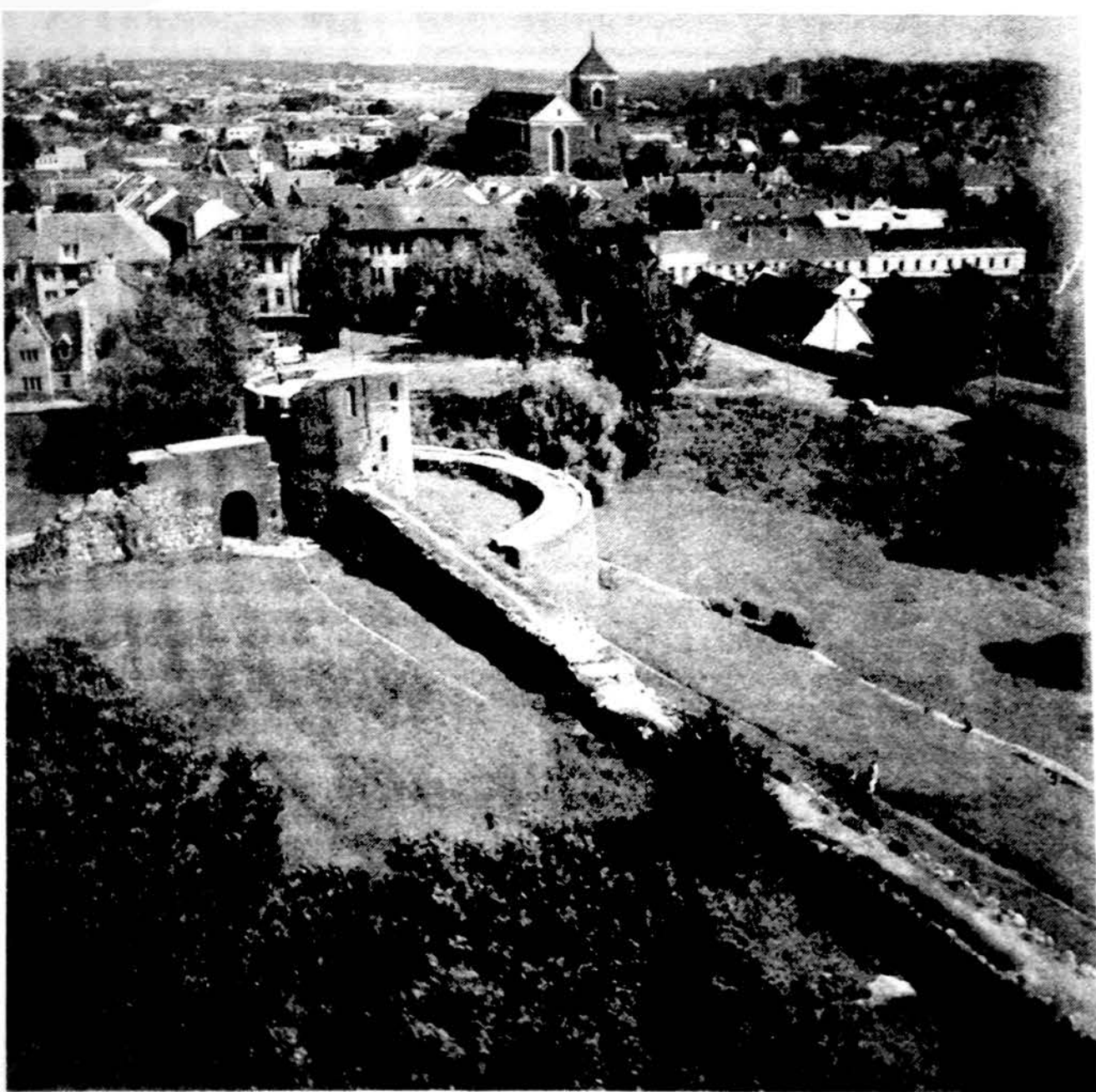
Noros, kai pasuko vairą į medį? Nenupirkęs [jos] pinigais, bandė įveikti baime?“ (p. 169).

Ar gyvenime prarastą artimą žmogų sėkmingai pakeičia kitas? Romane Norai Andželą sėkmingai pakeitė Edvinas. Jai žuvus, Edvinui Norą priminė jos sūnus Joris ir jo dukrelė Viltė. „Aš tą mergaitę pirkau“, galvojo Edvinas. „Labai brangiai mokėjau. Dabar nepaleidžiu.“ (p. 168). Bet Viltės palaidos motinos Austės, pardavusios savo dukrelę, Edvinas nekenčė, nes Austė vaiku atsikratė kaip daiktu. Edvinas patekęs į savotišką „gerumo inerciją“, rūpindamasis visais. Noros tačiau nepamiršta. „Nie-kada nesuprato, kaip galima, patyrys malonumą su viena moterimi, kartoti tai su kita“ (p. 163). Atrodo, kad geri darbai atliekami iš skausmo, didelės netekties – Noros. Romano pabaigoje Edvinas vis kažko liūdnas.

Bet Viltė auga, lepinama Edvino, Elžbietos, nekenčiama tik pusprotės Edvisės, kuri pavagia iš mažytės Lietuvos žemėlapi. Į gimtąją Lietuvą Viltė tačiau Elžbieta su Edvinu nusiveža. Nusiveda į Vingio parką Vilniuje, kur vyko Atgimimo didysis mitingas ir buvo išskleistos Lietuvos vėliavos. Viltė myli šią „gandrų Lietuvą“, nors jai reikės pateisinti savo lietuvišką vardą atgimstančioje Latvijoje. Gal teks jai ir su visam iš Latvijos sugrįžti į motinos tėvynę.

Romano kompozicija susideda iš keturių dalių: „Norėje“ Nora įsimyli Edviną, „Andžele“ vyksta drama tarp Noros ir jos vyro – pirmieji idomūs gabalai; „Edvinas“ ir „Elžbieta“ – lyg atomazginiai skyriai, buitiniai, jau be žuvusios Noros, tik ją prisimenant, lankant jos kapą. Rašytojos stilius taupus, neperkrautas sentimentalumu; gausu

(Nukelta į 4 psl.)

Čia prasidėjo Kauno miesto istorija: pilies liekanos (iš 13-ojo amžiaus).

Antano Sutkaus nuotrauka

Amerikos lietuviai gydytojai

F. V. KAUNAS, M.D.

Milda Budrienė, M.D. AMERIKOS LIETUVIAI GYDYTOJAI. Redagavo Adeodatus Tauragis. Čikaga: Lituanistikos tyrimo ir studijų centras, 1992. 194 puslapių. 76 nuotraukos. Kaina su persiuntimu – 20 dolerių. Gaunama iš Lituanistikos tyrimo ir studijų centro, 5620 South Claremont Avenue, Chicago, IL 60636, telefonas: 312-434-4545.

Negalima skųstis stoka gydytojų pavardžių tiek periodinėje, tiek neperiodinėje spaudoje. Lietuviškoji išeivija laiminga, turėdama bendrą visuomeniškai nusiteikusių medikų, bendradarbių, jantių laikraščiuose, pradedant straipsniais politinėm, kultūrinėm, tautinėm ir sveikatingumo temom, baigiant kasdienais informaciniais skelbimais. Jau 1987 metais medicinos daktaras profesorius Juozas Meškauskas su talkininkais paruošė, o Pasaulio lietuvių gydytojų sąjunga išleido didžiulį, 814 puslapių, monumentalų veikalą – *Lietuvos medicinos istoriją*, apžvelgiantią ne vien medicinos mokslą, bet ir mediciną bei socialinį aprūpinimą.

Lietuvoje 1991 metais Valtstybinė enciklopedijų leidykla

Dr. Milda Budrienė

išleido pirmąjį (A iki M) *Medicinos enciklopedijos* tomą, iliustruotą, 544 puslapių.

Tais pačiais metais Amerikoje dr. Milda Budrienė paruošė, o jos

įkurtasis Medicinos muziejus, Lituanistikos tyrimo ir studijų centro Čikagoje padalinys, išleido Amerikos lietuvių gydytojų vardyną, ir štai dabar pasirodė to vardyno tartum tęsinys – *Amerikos lietuviai gydytojai*, su papildomom gydytojų biografinėmis žiniomis bei moksliniais pasiekimais, apimant pradžioje du istorinius laikotarpius, trečiąją dalį paskiriant gydytojams akademikams, ketvirtą odontologijai-stomatologijai.

Įdomios užuominos knygoje apie organizuotus lietuviškosios medicinos pradžia, apie gydytojiškos etikos dėsnių nesilaikymą, apie pelnagaudžius, apie čikagiešio dr. Aleksandro M. Račkaus „laboratoriją“, pardavinėjimą, net katalogų pagalbą, vaistus, „nuo ilgiosios kirmėlės, nuplikimo, venerinių ligų...“

Išsamūs istoriniai duomenys iš medicinos mokslo raidos, malonūs ir ne taip jau malonūs asmeniškai, studentiški ar profesiniai prisiminimai, gražūs knygos apipavidalinimas padaro šį veikalą įdomų ir patrauklų medikams, ligoniams ir niekad nesergantiems.

Vokietija, žino, kad tame krašte kiekviena vieša išvietė turi savo prižiūrėtoją. „Toilettenonkel“ yra pilnaties profesija, turinti sąjungą, uniformas. Trūksta žmonių, – betgi Lietuvoje yra be darbų. Yra ir labai išpūstas biurokratinis rezervas. Kiek teko lankyti valstybinėse įstaigose, visur susidūrė išpučis, kad sekretorių ir tarnautojų buvo tris sykius tiek, kiek reikia ir jų pagrindinis darbas buvo tarpusavio pašnekesiai, nagų dailinimas bei Marjanos („Ir tur-tuoliai verkią“) stebėjimas. Tuos, kurie pakeis savo darbą į sanitarijos prižiūrėtojo darbą, pasveikinsiu kaip kolegas. 1949 metais laivas „General Stewart“ vežė mus „dykumus“ iš Bremerhafeno į New York'ą. Visi vyrai laive buvo pirkšti prie pagalbinių darbų. Mano daliai per visą kelionę atiteko išviečių valymas. Nei dabar, nei tada nemaniau, kad tai būtų kuo nors negarbin-gas darbas.

Mano sūnus kreipėsi į Lietuvos gydytojus, tikėdamasis, kad tuo paragins taisyti negeroves. Ar tie lūkesčiai išsipildė? Dr. Rasos Bagdonienės atsiliepiamas nu-teikia pesimistiškai. Pagal ją, visas Lietuvoje gerai, nereikia nieko taisyti. Okulistai operuoja deimantiniais peiliais. Maklakovo instrumentas „gan tiksliai nustato akispūdį“, tiesa, ligoniai nuo glaukomos apanka, bet ką gi, kitose šalyse jie irgi apanka. Kolegi Bagdonienei noriu priminti, kad Maklakovo akispūdžio instrumentas yra nepatikimas, niekur kitur, be buvusios sovietinės imperijos, nevartojamas. Su juo reikia prilipdyti ant ragienos uždėtus dažus ant plokštelės, tuos dažus perkelti ant popieriaus dėmelę matuoti su milimetriniu tinkleliu. Kiekvienoje iš šių trijų stadijų yra proga atsirasti paklaidai; moderniški instrumentai to išvengia. Dr. Sidrys ir nupirko dešimt Schiotz instrumentų, išdalino juos Lietuvos okulistams, vildamas tuo pakelti Lietuvos medicinos lygį. Deja, pastangos nuėjo veltui, instrumentai nebuvo vartojami. Docentas Sukarevičius tame pačiame straipsnyje reikalauja konkrečiai pasakyti, kas tuos instrumentus, nevartojamus, laiko. Tačiau apsilaidimas bei apkerpėjimas, tingėjimas ką nors naujo išmokyti dar nėra kriminalinis nusikaltimas, kuri reikėtų apskųsti. Tie, kurie turi instrumentus, patys žino ir galbūt po šių diskusijų išsijudins.

Dr. Specienės atsiliepiamas ne-jučiomis tapo ironišku. Atsiliepi-

Nauji leidiniai

• **Julius Kaupas. DAKTARAS KRIPŠTUKAS PRAGARE; PASAKA APIE ARLEKINO MEILĘ IR APIE BURTININKĄ BE VARDŲ.**

Garsajuostė. Skaito Vytautas Valiukas. Čikaga: Algimanto Mackaus knygu leidimo fondas, 1992. Išlaikta Trod Nossel Recording Studio, Wallingford, Connecticut. Ideklo kompozicija – Lijolės Žiedonytės, A. Vaitaičio piešinys. Gaunama pas leidejus: Algimanto Mackaus knygu leidimo fondas, c/o Gintautas Vėžys, 7338 South Sacramento Avenue, Chicago, Illinois 60629.

Garsajuostėje aktorius Vytautas Valiukas yra įkalbėti tekstai dviejų bene gražiausių (nors jos visos puikios) iš rašytojo Julius Kaupo (1920-1964) pasakų jo knygoje *Daktaras Kripštukas pragare*, išleistoje dar Vokietijoje pokario metais, be kurios mūsų, iš Lietuvos mums nesuprantamai išplėstų mažųjų, vaikystę būtų buvusi dar niuresnė ir skurdesnė, negu jai tais laikais buvo lemta būti. Todėl šį garsajuostę ne tik pirtėks Julius Kaupo nuostabioms vaizduotės ir literatūrinio talento bei Vytauto Valiuko žodinio meno galios išgyvenimą, bet taip pat atšauks daugelį iš mūsų tas vaikiškos laimės dienas, kai DP lageriuose ne vienas iš mūsų tiesiog negalėjo skirtis su ta magiška knyga. Taip pat garsajuostė dabar yra proga tuo neįsivildomui iš mūsų gyvenimo džiaugsmo pasidalyti su savo vaikais, gal geriau sakant, jau vaikaičiais. Ir patirti tuos nuostabių burtų, kuriuos Julius Kaupas iškėlė iš praeitinų grįždusio Kauno (mūsų tada tik sapnuoto), kaip ir visos Lietuvos, ir kuriais jis kėpė benamių bendruomene, ypač jos mažuosius, nešdamas jai gyvenimo nuostabos paslaptį, sugėbėdamas ją bent valandėlei pakelti iš tartum visas dienas persunkiančio tik

mo tonas yra, kad, girdi, dr. Sidrio pastabos jos klinikos neličia. Akispūdis matuojamas norvegų dovanotu Schiotz instrumentu, akiplotis nustatomas kompiuteriniu perimetru – „šia brangia įranga leidžia naudotis jos savininkas – Amerikos lietuvių Labdarių sąjunga“. Daktarė, atrodo, nežino, kad Labdarių sąjungos pirmininkas yra dr. Linas Sidrys, ir šis instrumentas buvo parūpin-tas ir atvežtas jo pastangomis.

Dar pora žodžių docentui Sukarevičiui. Jūsų nuomone, dr. Lino Sidrio straipsnis, siekiantis pakelti Lietuvos medicinos lygį, „padvelkė bolševizmu“. Nežinau, koks buvo Jūsų bolševizmo patyrimas. Man bolševizmą teko pergyventi metus ir septynias dienas ir jaučiu, kad mudviejų bolševizmo sampratos labai, labai skiriasi.

Mielas daktare Baubly! Kai tada Klaipėdoje sveikinau Jus, naujai išrinktą sąjungos prezidentą, pagalvojau, kad sunkų darbą prisiimate. Bet ir kiek daug gero galima padaryti. Išnešant iš oftalmologijos ribų, kaip labai reikėtų paveikti Lietuvos žmones, kad jie nustotų save žudė rūkymu, alkoholio pikt-naudžiu, nustumt žudė tautą nepateisinamais abortais. Prieš trejus metus Amerikos gydytojų sąjunga nusistatė tikslą – iki 2000-ųjų metų išnaikinti rūkymą Amerikoje. Vyksta sąjūdis, per laikraščius, televiziją, per paskaitas gimnazijose ir klubuose; sąjungos savitrašius turi specialų kovos su tabaku skyrių. Pastangos duoda vaisių, rūkančių skaičius Amerikoje kas metai mažėja. Jūs anksčiau tokį sąjūdį Lietuvos gydytojai sukurs, tuo sveikesnė bus mūsų tauta, tuo daugiau gyvybių bus išgelbėta. Ir nebijokite kritikos, ji kyla iš meilės mūsų tėvynei.

Rimvydas Sidrys, M.D.
Streator, Illinois

sielvarto, ir tokiu netiesiogiu būdu kurdamas tolimesnio gyvenimo viltį.

Julius Kaupas, gimęs 1920 metais Kaune ir miręs 1964 metais Čikagoje, buvo rašytojas, literatūros kritikas, gydytojas. 1944 metais jis baigė Vytauto Didžiojo universitetą Kaune medicinos gydytojo laipsniu. 1946 metais daktarizavosi Tuebingeno universitete, Vokietijoje. 1947 metais Freiburg im Breisgau Ecole des Arts et Metiers studijavo tapybą; 1947-1949 metais ten pat Freiburg'o universitete studijavo filosofiją ir literatūrą. Atvykęs į JAV 1949 metais specializavosi psichiatrijos srityje, dėstė medicinos mokyklose, buvo medicinos klinikos vedėjas.

Pirmuosius savo literatūrinius kūrinius Julius Kaupas išspausdino Lietuvoje *Žiburelyje* 1942 metais. Išeivijos laikais redagavo akademinio jaunimo žurnalą *Šviesa*. 1948 metais išleido pasakų ir fantastinių istorijų rinkinį *Daktaras Kripštukas pragare*, už kurį gavo Lietuvos Raudonojo kryžiaus jaunimo literatūros premiją. JAV gyvendamas paskelbė daug beletristikos, psichologinių esė ir kritikos straipsnių; pastaruosius dažnai pasirašydavo slapyvardžiu Coppelius.

Julius Kaupas priklausė žeminių-lankininkų literatūrinei kartai ir jo kūryba rėmėsi klasiikinėmis Europos kultūros tradicijomis. Būdingiausi jo stiliaus ir formos bruožai yra aiškumas, simetrija ir pusiausvyra. Geriausių jo pasakų pagrindus sudaro moralinės problemos, gėrio ir blogio kova. Jo pasaulio koncepcija yra idealistinė ir nepripažįstanti ribų

Kazys Daugėla

Kelias į vakarus

Fotografu Kazys Daugėlos darbu paroda „Išviečiai iš Lietuvos“, dalis iš meno parodų ciklo Čikagoje 75-osioms Lietuvos Nepriklausomybės paskelbimo metinėms švęsti, buvo surengta Lietuvos dailės muziejuje, Lemont, Illinois, kur ji vyks dar ir šį savaitgalį, kovo 27-28 dienomis.

tarp fantazijos ir tikrovės, kaip rašoma *Lietuvių enciklopedijoje*.

Vytautas Valiukas, gimęs 1916 metais Kaune, yra aktorius, režisierius, taipgi inžinierius. Nuo 1934 iki 1938 metų studijavo lituanistiką Vytauto Didžiojo universitete Kaune, šalia to lankė dramos studiją. 1959 metais Čikagoje baigė Illinois Institute of Technology, gaudamas BS laipsnį iš elektros inžinerijos.

Nuo 1936 iki 1944 metų Vytautas Valiukas vaidino Kauno Dramos teatre. Svarbesni jo vaidmenys: Henrik Ibsen'o „Laikineje antyje“ – Gregers Verle, Juozas Grušo „Tėve“ – sūnus Karolis, Stasio Santvaro „Kaimynuose“ – Dionyzas Dagelis bei kiti. Išeivijos laikais svarbesni vaidmenys: 1946 metais Vokietijoje Antano Rūko „Bubulyje ir Dundulyje“ – Dundulis, JAV Antano Skėmos „Žvilėje“ – Karijotas, Eugene O'Neill'o „Anna Christie“ – Senis Chris, Antano Skėmos „Vienas ir kiti“ – Pranaitis, Kosto Ostrausko „Kanarelėje“ – Juozapas, Kosto Ostrausko „Pypkėje“ – A. Algirdo Landsbergio „Barzdoje“ – Vadas.

Žymesni Vytauto Valiuko režisūriniai darbai: Vokietijoje su Hanau stovyklos „Atžalyno“ vaidintojais – Kazio Binkio „Atžalynas“, Gehri „Šeštame aukšte“, Stasio Santvaro „Žvejai“. JAV: Jean Anouilh „Antigona“, Tennessee Williams „Stiklinis žvėrynas“, Kosto Ostrausko „Kanarelė“, Antano Skėmos „Vienas ir kiti“, Vinco Krėvės veikalų inscenizacija, Algirdo Landsbergio „Barzda“.

Vytautas Valiukas buvo „Margučio“ radijo programos Čikagoje „Pelkių žiburelio“ literatūrinių valandelių dalyvis. Yra atlikęs nemažai poezijos recitalių įvairiose lietuvių telkiniuose Amerikoje. 1990 metais jam buvo suteikta JAV Lietuvių Bendruomenės Kultūros tarybos teatro premija.

• **Antanas Rekašius. IN MEMORIAM.** Syphony No. 7, Op. 31 (23:14): Tranquillo, Agitato, Largo. Autocollage No. 2, Op. 36 (20:32). Kompaktinė plokštelė. Igrota Lietuvos Valstybinės Filharmonijos Dirigentas – Juozas Domarkas. (Apie šią plokštelę ir apskritai apie kompozitoriaus Antano Rekašiaus kūrybą buvo plačiau rašyta *Draugo* kultūriname priede šių metų kovo 13 dieną.) Plokštelė gaunama iš ELLA Records, 5 Alder Lane, Avon, CT 06001. Kaina su persiuntimu JAV – 15 dolerių, kitur – 18.

Dalios Urnevičiūtės

Dalios Urnevičiūtės „Revansas“

(Atkelta iš 3 psl.)

lakoniškų, veikėjų kalbėseną atidengiančių dialogų. Romane daug šalutinių veikėjų (Marta, Helga, Erika ir kiti), kurie veikia skaitytoją kaip realistiškas, gyvas fonas; su jais net buitiniai dalykėliai atrodo natūralūs.

Dalia Urnevičiūtė gimė 1932 metais Dauguose (Alytaus apskrityje). Baigė Žemės ūkio akademiją, dirbo Žemės ūkio ministerijoje, Vandens ūkio institute. Yra išleidusi eilėraščių rinkinius *Gegužio lietus* (1960), *Septyni slėniai* (1965), *Sekmadienų salos* (1981), sukūrusi pjeses *Vadink mane motina* (1966), *Tėvuko žaislai ir Tyluva – 2 km* (1968) bei parašiusi apsakas *Našlės rūtos*, *Oranžinis šalmas* (1972) ir *Stiklinis namas* (1978).

Atgaivinti „Tautosakos darbai“

(Atkelta iš 1 psl.)

G. Drangelio „Užrašai prie Aukščiausios Tarybos rūmų“ (pp. 209-217, iš viso 43 dainos ir šūkiai – „graffiti“).

Atskirai pažymėtinas dalykas, kaip naujoviška rezistentinės tautosakos rūšis, tai B. Stundžienės surinkti „Gedulo juostų, skirtų 1991 metų sausio 13-osios ir liepos 31-osios aukoms, užrašai“ (pp. 218-234 – iš viso 277 pavyzdžiai). Tai trumpi ir graudūs šūkiai arba ištisi ketureiliai posmeliai. Iš jų yra trys iš Maironio ir du iš Brazdžionio poezijos. Atrodo, kad tiek buvo suriša vainiku. Pabaigoje randame skyrelį „Tautinių mažumų tautosaka“ (pp. 235-248), kur yra paskelbta viena daina iš Vilniaus geto žydiškai ir keturios karaimų apeiginės dainos, su gaidomis ir lietuviškais tekstų vertimais. Parangė Nijolė Laurinkienė (žydišką dainą) ir Karina Firkavičiūtė (karaimų).

Tokių būdu šis nedidelis tomelis duoda daug įdomios ir vertingos medžiagos. Sovietmečiu tautotyra ir tautosaka bei jos rinkėjai kentėjo nuo kompartijos ir policijos persekiojimų. Tų įstaigų veikla turėjo pasitarnauti komunistinei propagandai. Žurnalas *Kraštotyra* (nuo 1963 metų) didžioji dalis buvo skirta socializmo ir jo veikėjų Lietuvoje veiklai aprašyti ir tik maža dalis tikrai kraštotyrai. Bandyta buvo leisti tautosakos žurnalą *Liaudies kūryba*, bet dėl įvairių kliūčių išleisti vos du numeriai (1969 ir 1974 metais); tik dabar išėjo trečias numeris. Pagaliau Švietimo ir kultūros ministerija kas du mėnesiai leidžia *Nepriklausomybės išvakarėse pradėtą* – nuo 1988 metų – žurnalą *Liaudies kultūra*. Padėtis normalėja.

Kadangi atskiriems asmenims buvo pavojinga rinkti tautosaką, tai Mokslo akademija ir Vilniaus universitetas ėmė ruošti vasaros atostogų metu „kompleksines ekspedicijas“ po keliasdešimt žmonių ir tam tikras krašto sritis, apgyvendindami juos mokyklose. Rezultatai buvo geri: išleido daug sritinių monografijų, kaip *Kernavė*, *Naumiestis*, *Dieveniškes* ir kitas, panaudodami surinktą medžiagą.